

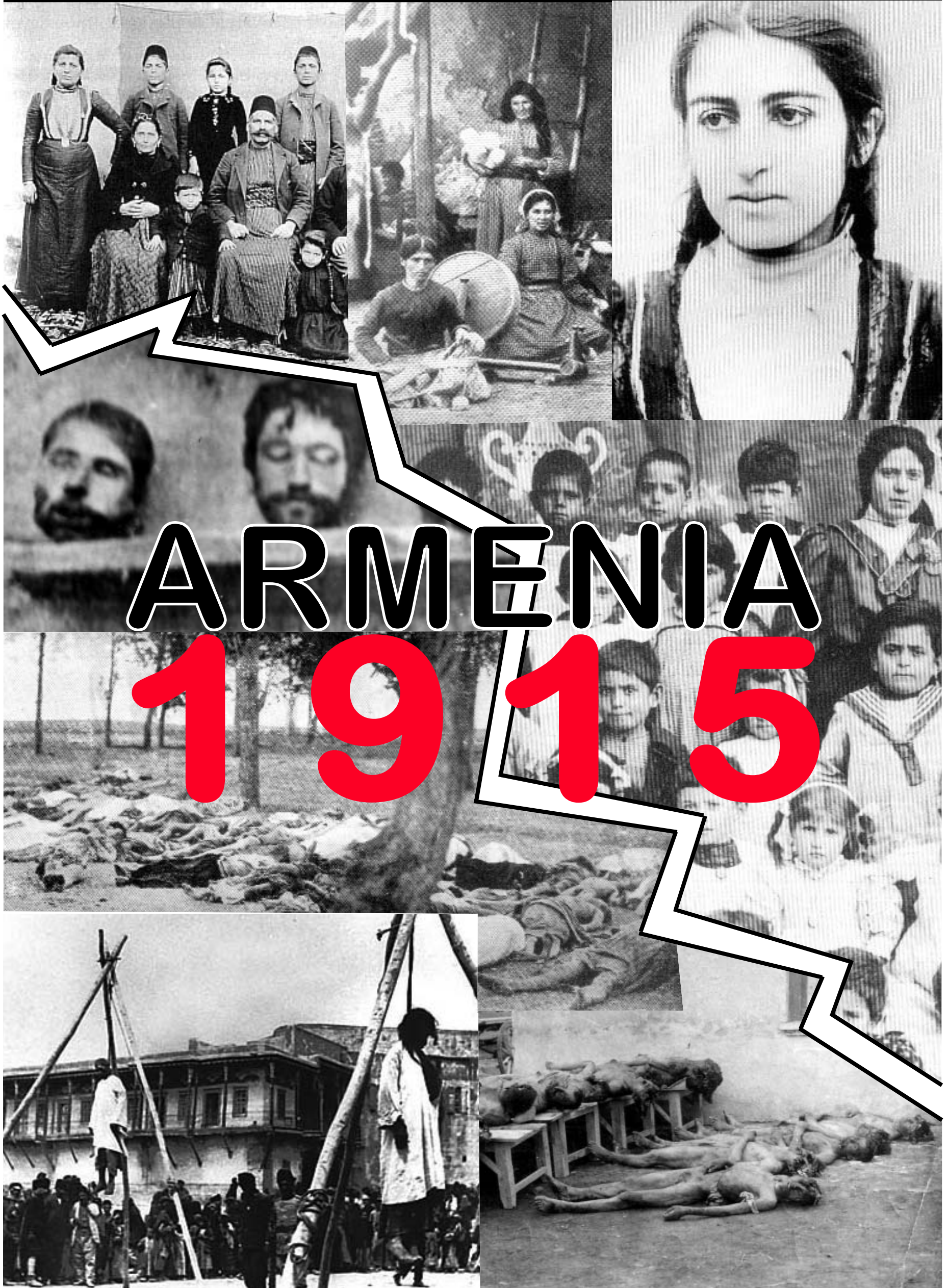
ARARAT

Anul XVI nr. 7 (316)

1-15 aprilie 2005

Fondat în 1924 (serie nouă)
Periodic al Uniunii Armenilor din România

ARMENIA 1915

O CRIMĂ ÎMPOTRIVA UMANITĂȚII

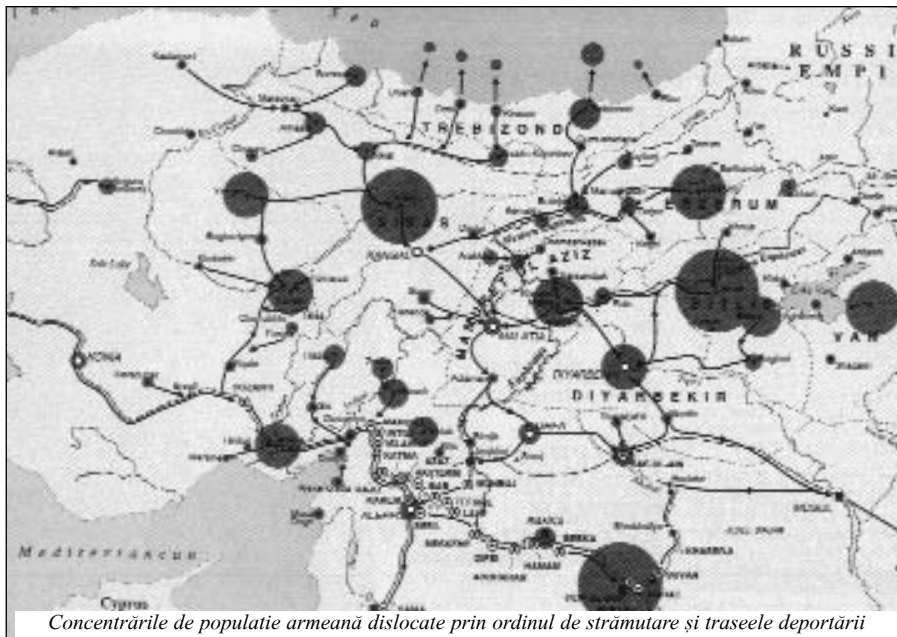
De ce își plîng armenii martirii la 24 aprilie

Genocidul un fenomen al secolului XX

Istoria omenirii a consemnat numeroase omoruri în masă pe timp de război petrecute pe teatrul operațiilor militare. Este însă o „cucerire“ a secolului XX să fie uciși civili neparticipanți la lupte, departe de front, neînarmați și chiar necombatantți, femei, bătrâni și copii. Este o inovație a secolului XX ca omorurile în masă să fie planificate centralizat de guvernul însuși. Statisticile întocmite de istoricii americani au arătat că în decursul secolului trecut au murit în lume mult mai multe persoane civile decât militare. Mulți dintre civili au fost victime ale unor guverne conduse de grupuri doctrinare care își ucideau, în numele unor idei fanatice, propriii cetățeni civili, situați departe de linia frontului. Vina acestora era faptul că se diferențiau prin rasă, religie, naționalitate sau opțiune politică de clica de la putere, care considera că singura soluție este distrugerea fizică a „adversarilor“.

O asemenea operațiune de distrugere a fost organizată și pusă în practică împotriva armenilor de către Junii Turci care puseșeră mîna pe putere în Turcia în timpul primului război mondial (1914-1918). Această grupare extremistă a activat ilegal în Imperiul Otoman și, la un congres secret care a avut loc la Salonic, a decis ca, după preluarea puterii, să extermine populația creștină formată din greci, armeni și nestorieni, printr-o operațiune de purificare etnică, pentru ca pe teritoriul Asiei Mici, cît se spera că va mai rămîne din Imperiul Otoman, să trăiască numai musulmani. Trebuie spus că Junii Turci nu aveau aderentă la religie sau la Islam, dar s-au servit de religie pentru a incita populația musulmană împotriva concetățenilor cu care trăiseră pașnic pînă atunci. Ei au declarat „Jihad“-ul, (*războiul sfînt*) contra creștinilor, pe tot cuprinsul țării, nu numai pe linia frontului.

Această acțiune a fost minuțios planificată. Fazele de desfășurare au fost: boicotul, dezarmarea, provocările sub formă de jafuri, arestarea clericilor la sate și a intelectualilor la orașe. Pentru prima dată au fost încorporați și tinerii creștini în armată, dar în detașamente de muncă. Ei au fost apoi executați fără judecată. Provocările au dus în unele cazuri, cum era de așteptat, la revolte (de exemplu, în regiunea Van, dens populată de armeni), ceea ce, conform planului, a devenit imediat pretext pentru declanșarea exterminărilor în masă. Călii erau soldați sau cetă de criminali de drept comun, eliberați din închisori și formați în acest scop, apoi populația civilă îndoctrinată de șefii religioși locali. Metodele erau dintre cele mai barbare. Soldații creștini încorporați au fost împușcați. Populația civilă creștină a fost ucisă pe loc (arsă în biserică, aruncată în prăpăstii, ucisă cu unelte casnice, topoare, ciomege, înecat în mare sau în fluviul Eufrat), fie forțată să facă marșuri spre deșertul Deir es Zor din Siria fără asigurarea hranei, a apei, a mijloacelor de transport sau asistenței medicale, ceea ce a condus la moarte prin epuizare și boală, metodă care a ucis sute de mii de persoane. Numărul total al victimelor se cifrează între 1.000.000 și 2.000.000 de persoane. Puținii care s-au salvat au fugit peste hotare. Copii mici au fost confiscați și duși în orfelinate turcești înființate ad hoc și turciți: li s-a spus că „părinții voștri au fost turci, dar au fost omorîți de armeni“!

Concentrările de populație armeană dislocate prin ordinul de strămutare și traseele deportării

De ce această acțiune a fost condusă în special împotriva armenilor?

Nestorienii erau puțin numeroși. Erau sub două milioane.

Grecii aveau unde să fugă: Grecia balcanică era independentă din 1828. Acum se putea pune capăt prezenței grecești în Asia Mică. Se avea în vedere schimbul de populație.

Armenii însă reprezentau cel mai mare pericol pentru ideea „junilor turci“ de purificare etnică. Într-adevăr, armenii erau numeroși (cîteva milioane), locuiau pe un teritoriu pe care se născuseră din timpuri imemorabile, fiind stăpîni de drept gentilic ai locurilor, și, ceea ce era și mai neliniștitor, aveau o intelectualitate puternică și activă, în stare să formuleze cereri revendicative justificate în fața instanțelor internaționale. Exterminarea lor devenise o urgență pentru Junii Turci. Trebuia doar un prilej, iar războiul din 1914-1918 a fost tocmai ocazia așteptată.

Martorii genocidului anti-armean din 1915-1920

Deși Junii Turci au încercat să țină secretă această abominabilă crimă, lumea nu a întârziat să afle. Nu au fost de folos nici cifrarea telegramelor și ordinelor, nici aruncarea cadavrelor în ape. Ofițerii germani trimiteau rapoarte și fotografiau aceste cadavre care, aglomerate, făceau ca fluviul navigabil Eufrat să-și iasă din matcă, inundînd locurile. Au rămas numeroase mărturii de la martorii autorizați și de mare credibilitate, precum și numeroase documente oficiale.

Cel mai zguduitor este cunoscutul raport secret al pastorului german Johannes Lepsius, membru al misiunii evanghelice germane în Turcia, *Bericht über die Lage des Armenischer Volkes in der Türkei* (Potsdam, 1916), urmat de lucrarea sa *Der Todesgang des Armenischen Volkes* (Potsdam, 1919, ediția a 2-a), în care sînt descrise ororile văzute de el, însoțite de numeroase date statistice și descrieri de cazuri, cu referințe la documente și la fapte la care a fost martor ocular. Nu putem cita nici măcar o mică parte a celor care au depus în scris mărturia în această problemă. Ne vom mărgini să-i prezentăm pe cei mai importanți. Astfel, în 1919 apare la Berlin cartea savantului J. Marquart *Die Entstehung und Wiederherstellung der armenischer Nation*, în care se face analiza celor petrecute în anii 1915-1918. Avem apoi mărturiile lui A.T.

Wegner, apărute tot la Berlin, în 1919, *Der Weg ohne Heimkehr. Ein Martyrium in Briefen*, în care autorul publică scrisorile sale din Turcia, unde, aflat în misiune medicală, este martor la nenumărate atrocități. În 1921, deci imediat după război, apare la Potsdam cartea lui Kunzler Jakob *Im Landen des Blutes und der Tranen. Erlebnisse in Mesopotamien während des Weltkriegs*, unde același subiect este tratat pe larg. Dar chiar în timpul războiului apăreau cărți care cereau dreptate pentru armenii supuși unei nemiloase politici de purificare etnică. Astfel, în 1919 apare la Potsdam cartea lui M. Niepage, martor ocular, membru al unei misiuni germane în Turcia, *Eindrueck eines deutschen Oberlehrers aus der Türkei*, unde se fac o serie de descrieri ale faptelor amintite. Mai putem cita *Die Wahrheit über die Leiden des armenischen Volkes in der Türkei während des Weltkrieges* de Ernst Sommer, publicată la Frankfurt pe Main în 1919, și multe altele. Intenționat am început cu izvoare germane, deoarece Germania era aliata Turciei și autorii citați nu pot fi bănuți de atitudini partizane.

O sursă neutră este volumul amplu de memorii publicat, la cererea președintelui Statelor Unite, de către ambasadorul SUA la Constantinopol, Henry Morgenthau, înainte ca SUA să intre în război. Eforturile zadarnice ale autorului de a interveni pe cale diplomatică în favoarea armenilor și a grecilor se lovesc de refuzul celor care se instalaseră la cîrma statului în Turcia acei ani.

Mai putem cita *Cartea Albastră* (culegere de documente și probe) publicată de Foreign Office la Londra (1918), apoi *The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire* (1915-1916) publicată de vicontele J. Bryce, tot la Londra. Sursele franceze sînt numeroase și spațiul nu ne permite să le amintim pe toate. Cităm doar cîteva: Pere Arsene, *Massacre et deportation des Armeniens de Sivas* (Cairo, 1919), Comte Gontaut-Biron, L. LeReverend, *D'Angora a Lausanne* (Paris, 1924), Arnold Toynbee, *Les massacres armeniennes* (Paris, 1916) etc.

Alte surse americane: Herbert Adams Gibbons, *The Blackest Page of Modern History. Events in Armenia in 1915. The Facts and the Responsibilities* (New York, 1916), William W. Rockwell, *The Deportation of the Armenians* (New York, 1916), Rapoartele telegrafice din arhivele Departamentului de Stat al SUA, de la diferiți consuli americani, din perioada 1915-1916 (RG-59.567.4016/58-122 și urm.) etc.

Sursele armenesti sînt prea multe pentru a fi prezentate. Amintim doar cărțile lui Andonian Aram, *Documents officiels concer-*

nant les massacres armeniennes (Paris, 1920), P. Captanian, *Memoires d'une deportee armenienne* (Paris, 1919), Dr. Pierre Mahakian, *Les nationalites et la Societe des Nations, les reparations politiques, penales et pecuniaries dues aux armeniens* (Paris, 1918) etc.

Surse arabe: Fayez al-Choccin, *Temoignage d'une Arabe musulman sur l'innocence et massacres des Armeniens* (Bombay, 1917), Musa Brensi, *Armenocidul* ș.a.

Nu am amintit decît materialele publicate în epocă. Asta deoarece ulterior a apărut din arhive și s-a publicat o imensă literatură, pe care nu ne mai putem permite a o cita aici. Menționăm numai seria impresionantă de documente date la iveală și publicate recent în SUA, care, cu lux de amănunte, demonstrează fără tăgadă cum s-au derulat evenimentele.

Genocid, masacru sau măcel?

Mai întîi apare fenomenul și numai după aceea i se găsește un nume. Primul genocid al secolului XX nu s-a numit așa la apariția sa. I s-au adaptat felurite denumiri aflate la îndemînă: masacre, măceluri, atrocități, pogromuri etc.

Judecătorul Rafael Lemkin, încă în 1933, propunea ca anumite acte care vizează distrugerea unei națiuni etnice să fie încadrate ca delict împotriva dreptului ginților. Cuvîntul genocid Lemkin îl folosește abia în 1946 (deci după ce se consumaseră deja două genociduri, unul mai mare decît celălalt), cînd scria într-un articol: „în general, genocidul nu înseamnă în mod necesar distrugerea imediată a unei națiuni, înseamnă mai degrabă un plan coordonat al unor acțiuni diferite care tind să distrugă bazele esențiale ale vieții grupurilor naționale în scopul de a distruge aceste grupuri. Obiectivul unui asemenea plan ar fi dezintegrarea instituțiilor publice și sociale, a culturii, a limbii, a sentimentelor naționale, a religiei și a existenței economice a grupurilor naționale, distrugerea securității naționale, a libertății, a sănătății, a demnității și chiar a vieții indivizilor care aparțin acestor grupuri. Genocidul este îndreptat contra grupurilor naționale, ca entitate, iar acțiunile care-l însoțesc sînt îndreptate împotriva indivizilor, nu în calitatea lor individuală, ci ca membri ai grupului național“.

O atare descriere sau, dacă vrem, definiție se potrivește ca o mînușă cu cele ce s-au întîmplat în 1915 și mai tîrziu în partea turcească a Armeniei. Neegaționismul oficialilor turci, după respingerea oricărei discuții pe această temă, a trecut recent la o semi-recunoaștere, fiind admiși termeni precum masacre, pogromuri etc., cu limitările de rigoare. Totuși, termenul de genocid e în continuare respins pe motiv că în 1915 termenul nu exista. Acum, să luăm, de pildă, electricitatea, cunoscută de multă vreme, dar a cărei natură a putut fi explicată abia după 1895, cînd J.J. Thomson a descoperit electronul și rolul său în fenomenele electrice. Rezultă că nu avem voie să explicăm fulgerul de dinainte de 1895 cu ajutorul electronilor deoarece noțiunea nu exista?! Adevărul este că toate documentele punitive ale ONU se referă la genocid și nu folosesc altă terminologie. Ar trebui, oare, să se introducă și celelalte sinonime în documentele ONU, pentru a se pune capăt jocului de cuvinte practicat în detrimentul adevărului? Adevărul probat cu fapte este, însă, tenace și pînă la urmă iese la iveală.

Existența unei plan de suprimare a populației armenice din Imperiul Otoman constituie proba intenției criminale a statului condus de Junii Turci. Cum responsabilitatea directă a statului în execuția crimei și caracterul genocidar al acestei crime sînt stabilite, proba permite să se aducă acuzația de genocid, săvîrșit împotriva grupului național, etnic și religios armean.

*

Declararea înfăptuirii genocidului de către statul care l-a săvîrșit sau de către succesorul său este un fapt ieșit din comun. Doar statul vest-german a recunoscut faptele fără a încerca să le minimalizeze și a acceptat să-și asume consecințele în acest caz. La polul opus, regimurile succesive din Turcia s-au închis într-un sistem de negare, oferit chiar de criminali.

YVES TERNON

Asumare scurtă, negare lungă

După primul război mondial, cînd Turcia participa la Conferința de pace de la Versailles, la Constantinopol au fost emise mandate de arestare pentru a fi puși sub acuzare membrii guvernului care tîrseră Turcia în război. Astfel a început seria de procese intentate lui Talaat, fost prim-ministru, Enver, fost ministru de Război, Djemal, fost ministru al Marinei, și alții. Ei erau acuzați de pierderea războiului, de malversațiunii cu fondurile confiscate de la armeni, dar și de crime de război. Acuzații nu au apărut la bară deoarece: au fugit peste hotare! Sentințele, condamnări la moarte, au fost pronunțate în contumacie.

Ele au fost, însă, duse la îndeplinire nu de oamenii legii, ci de „voluntari” (armeni) care le luaseră urma. Imediat după semnarea păcii de la Versailles, cu avantaje pentru Turcia, celelalte procese similare, în care erau judecate alte persoane importante, dar cu ranguri mai mici, au fost sistate. Peste dosarul genocidului armean s-a așezat un strat gros de pulbere a tăcerii. Oficialii turci negau chiar existența armenilor vreodată pe actualul teritoriu turcesc! Decenii de-a rîndul, utilizarea cuvîntului „armean” sau „Armenia” echivala cu suprimarea ziarului care făcea o asemenea gafă.

Nu există nici un paralelism între atitudinea Germaniei față de Israel (să ne amintim de gestul lui Willy Brandt) și atitudinea Turciei. Desigur, Holocaustul din Germania a luat cam de trei ori mai multe vieți decît genocidul anti-armean început pe 24 aprilie 1915, dată la care cîteva sute de intelectuali din Constantinopol (Istanbul) au fost arestați și, în scurt timp, lichidați. Dar, atunci cînd sînt întrunite condițiile stipulate în documentele definitorii ONU – și anume (conform Convenției ONU privind Genocidul, aprobată la 09.12.1948, art. 2):

„În prezenta convenție, genocidul se referă la oricare dintre actele de mai jos, comis cu intenția de a distruge, în totalitate sau numai în parte, un grup național, etnic, rasial sau religios, cum ar fi:

- Omorîrea membrilor unui grup;
- Atingerea gravă a integrității fizice sau mentale a membrilor unui grup;
- Supunerea intenționată a grupului la condiții de existență care vizează scăderea natalității în sînul grupului;
- Transferarea forțată a copiilor dintr-un grup într-altul” – nu ne rămîne decît să admitem că măcelurile, masacrele, pogromurile, furtul de copii, înfometarea care s-au petrecut în 1915-1920, toate acestea se încadrează în definiția de genocid.

Faptele stipulate mai sus sînt probate definitiv mai ales în situația în care, ca în cazul genocidului împotriva armenilor, sînt făptuite în conformitate cu un plan sistematic prestabilit. Ele se mențin definite ca

atare fie dacă sînt comise pe timp de pace, fie dacă sînt comise pe timp de război.

Se poate vedea cu ușurință că aceste definiții și încadrări se suprapun peste faptele comise de acei guvernanti care, pentru o scurtă dar nefastă perioadă, au stat la cîrma statului turc. Dezicerea actualilor guvernanti de aceste trecătoare fantome ale trecutului nu ar fi decît un act firesc de intrare în concertul european, de deschidere politică și comercială și de asigurare a unui climat firesc, detensionat, de pace și bună vecinătate. Se pare că lucrurile nu stau așa, se pare că există o anacronică intoleranță care pune deocamdată piedici pentru ca lucrurile să se urnească din loc.

Adevărul este necesar tuturor

Ca atare, guvernul Armeniei a întreprins, de ceva vreme, demersuri pe lîngă statele cu care este în relații pentru ca prin parlamentele acelor state să se proclame recunoașterea genocidului anti-armean comis în anii 1915-1920. Trebuie spus că o serie de state au răspuns pozitiv la această solicitare și au votat declarații de recunoaștere cu majoritate de voturi. Exemple de astfel de state sînt Franța, Elveția, Italia, Canada, Finlanda, Grecia, Rusia etc. Acest fapt pare paradoxal la prima vedere: de ce trebuie recunoscut ceva care a fost deja recunoscut la timpul său de opinia publică internațională și de toate guvernele, ba chiar sancționat de însuși statul turc în 1919, cu prilejul proceselor amintite? Problema este că acum oficialii turci nu mai recunosc nimic. Dim-

potrivă, teza lor cea nouă este că vina o poartă chiar armenii. Mai mult decît atît, la nivel național, în toate școlile se predau lecții „de genocid” care au ca obiect denigrarea armenilor, a grecilor și a nestorienilor (creștini asirieni) și prezentarea acestora drept vinovații principali de tot ce s-a petrecut în 1915-1920. O astfel de orientare face ca impasul regional să se blocheze pe o durată imprevizibilă.

Experiența istorică arată că nesancționarea unor fapte reprobabile, cum este și genocidul, duce invariabil la repetarea lor. Așa s-a întîmplat în cel de-al doilea război mondial. Hitler a declanșat operațiuni genocidare organizate pe scară largă (și, nota bene, tot secrete), declarînd, la consfătuirea secretă de la Obersalzberg (1939), că nimeni nu a pedepsit masacrarea în masă a armenilor. Or, Hitler știa din sursă directă ce se întîmplase în Armenia turcească în primul război mondial: unul dintre colaboratorii apropiați ai lui Hitler a fost dr. Max Erwin von Schoibner-Richter. În timpul primului război mondial, acesta s-a aflat la Erzerum (Turcia), în calitate de consilier german, și a trimis, începînd, cu 1915, numeroase rapoarte. Deci Hitler era informat asupra celor petrecute.

Astăzi, nimeni nu este la adăpost de reapariția acestui flagel internațional, care, alături de terorismul de grup, amenință lumea civilizată. Atunci cînd se manifestă, el poartă numele de terorism de stat și exemplele, din păcate nu puține, nu lipsesc: regimul lui Pol Pot în Cambodgia, khmerii roșii, apoi Rwanda, revoluția culturală din China, Kosovo, regimul lui Saddam etc., pentru a aminti doar tragediile cele mai recente.

Despre genocid în Parlamentul României

24 aprilie este ziua comemorării primului genocid al secolului XX, cînd armenii din întreaga lume și toți cei care îi prețuiesc își reamintesc cu pioșenie de victimele masacrelor săvîrșite, cu nouăzeci de ani în urmă, în Imperiul Otoman. În 24 aprilie 1915, în capitala imperiului, sute de intelectuali armeni au fost arestați. Cei mai mulți dintre ei, printre care Daniel Varujan, cel mai mare poet al armenilor, aflat atunci în vîrstă de 31 de ani, laolaltă cu alți reprezentanți de seamă ai elitei culturale și politice a comunității armenice, au fost uciși în urma unor execuții sumare. În aceeași zi, autoritățile otomane au dat ordinul de deportare a armenilor din ținuturile lor de baștină. În urma masacrelor și deportărilor în masă au pierit peste un milion de persoane, în cea mai mare parte femei și copii. În cîțiva ani, în Anatolia răsăriteană comunitățile armenice au fost complet nimicite, lăsînd în urmă biserici, lăcașuri de cultură și locuințe părăsite, trupuri înghițite de apele Eufratului ori acoperite de nisipul deșertului.

Cei care s-au salvat și urmașii lor se află răspîndiți pe toate meridianele lumii. Ei își duc, acolo unde se găsesc, o viață demnă, așa cum se cuvine tuturor celor care s-au purificat prin suferință. România a fost una dintre primele țări care, în timpul guvernării lui Ion I.C. Brătianu, s-a oferit să primească pe refugiații armeni. Este pentru mine o nespūsă mîndrie, în numele Uniunii Armenilor din România, sub cupola Senatului, să exprim adîncă recunoștință a armenilor, locuitorii ai acestui pămînt, ospitalierului popor frate român și patriei comune, România, de la care noi nu revendicăm decît dreptul de a contribui la prosperitatea ei. Solidaritatea României față de soarta poporului armean s-a manifestat permanent. România s-a numărat printre statele care au primit pe reprezentanții Guvernului tinerei Republici Armenia, exilați în 1920, după ocuparea țării de bolșevici. Și tot statul român, peste ani, a fost cel dintîi, dintre statele lumii, din spațiul ex-sovietic, care a recunoscut, în decembrie 1991, existența noului stat armean.

Amintirea acestor martiri trebuie cinstită așa cum se cuvine și așa cum o cer normele dreptului internațional. Ignorarea, în vîltoarea evenimentelor primei jumătăți a secolului XX, a acestui genocid, a permis repetarea unor asemenea acțiuni îndreptate, de această dată, împotriva poporului evreu și împotriva altor popoare. În declanșarea holocaustului, argumentul folosit de Adolf Hitler a fost următorul: “Cine, la urma urmei, își mai aminteste de nimicirea armenilor?”

Prin rezoluția din 18 iunie 1987, Parlamentul Europei recunoaște că, citez: “Parlamentul consideră că evenimentele tragice care s-au derulat în 1915-1917 împotriva armenilor de pe teritoriul Imperiului Otoman constituie un genocid în sensul Convenției pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid, adoptată de Adunarea Generală a O.N.U la 9 decembrie 1948”. În ultimele decenii un mare număr de Parlamente, printre care menținez Franța, Italia, Canada, Rusia, Belgia, Grecia, Suedia, Cetatea Vaticanului etc. au recunoscut, prin declarații oficiale, genocidul din 1915. Ca un gest cu valoare simbolică, Olanda a recunoscut genocidul în decembrie 2004, în timp ce se afla la președinția Uniunii Europene.

Considerăm că în această perspectivă umanistă și de democratizare a dreptului internațional, urmînd exemplul altor parlamente din statele membre ale Uniunii Europene, Parlamentul României ar putea proceda la recunoașterea oficială a genocidului din 1915.

Un învățat armean a spus, cîndva, că “numai acel popor varsă lacrimi, care nu mai are sînge de vărsat.” De aceea se cuvine ca nu doar să-i plîngem pe martirii noștri, ci să le păstrăm vie amintirea, lor și celor asemenea lor, indiferent de numele poporului care le-a dat viață, reflectînd, în același timp, la absurdul și tragismul istoriei și trăgînd, cum ne povățuia Nicolae Iorga, învățămintele necesare.

Fie ca această zi să fie pentru întreaga omenire un prilej de a înțelege că asemenea fapte nu trebuie să se mai repete, că nimănui, nicăieri, nu trebuie să-i fie dat să sufere pentru singura vină a semnelor nașterii sale.

Senator Varujan Vosganian
Cuvînt rostit în sesiunea Senatului din 18 aprilie 2005

Aplanarea faliilor politice, psihologice și de altă natură, instaurarea unui climat de colaborare, dacă nu chiar de cooperare între țările vecine pot face, cu timpul, să se estompeze umbrele sîngeroase ale trecutului și să se deschidă un nou drum pe calea păcii durabile. Dar pentru asta este necesar un gest. Un gest foarte mic, dar foarte important: guvernanti turci să reflecteze la gestul lui Willy Brandt.

1915-2005 campania împotriva uitării

Genocidul Armean, prima exterminare în masă a unui popor în secolul XX, a rămas timp de o jumătate de secol o crimă nerecunoscută de comunitatea internațională, ceea ce a sporit sentimentul de nedreptate trăit de armeni. Anul 1965 a marcat începutul campaniei duse pentru recunoașterea genocidului, campanie susținută atît de Diaspora, cît și de Armenia (pe atunci sovietică). Prima țară care a recunoscut Genocidul Armenilor a fost Uruguayul (în 1965), unde se găsește o importantă colonie armeană. Recunoașterea internațională a genocidului a căpătat un avînt important în anii '90. Pînă în prezent Genocidul Armean a fost recunoscut de parlamentele a 14 state independente (alături de Uruguay numărîndu-se Argentina, Ciprul, Rusia, Grecia, Liban, Belgia, Suedia, Franța, Italia, Elveția, Canada, Slovacia și Olanda), cărora li se adaugă recunoașterea de către țara Galilor, Vatican, precum și de către legislațiile din aproape 30 de state ale SUA. Pe lîngă acestea, Genocidul Armean a fost recunoscut și de Consiliul Mondial Bisericesc (1964) și de Parlamentul European (1987). Recunoașterea genocidului a fost pe punctul să fie obținută și în Camera Reprezentantilor din Congresul SUA, în anul 2000, însă dezbaterile asupra acestei probleme a fost scoasă de pe ordinea de zi a Camerei doar cu o zi înainte de data prevăzută, la presiunea insistenței a administrației președintelui Bill Clinton. În Europa, cel mai bun susținător al armenilor în chestiunea recunoașterii genocidului este Franța, care este singura putere occidentală care a adoptat o rezoluție în acest sens. În perspectiva aderării Turciei la Uniunea Europeană, atît președintele Franței, Jacques Chirac, cît și ministrul său de externe, Michel Barnier, insistă asupra necesității recunoașterii prealabile de către Ankara a Genocidului Armean.

Breviar

– Un recensămînt din 1884 arăta că în Turcia trăiau un număr de 2.500.000 de armeni.

– Azi nu mai există armeni în Turcia, cu excepția unei minorități de 30.000-40.000, în Istanbul.

– Istoria armenilor are circa 3.000 de ani. În anul 65 înainte de Hristos, regatul armean era una dintre marile puteri din epocă.

– Creștinismul a pătuns prin apostolii Sf. Tadeu și Sf. Bartolomeu. În anul 301, Armenia a legiferat creștinismul ca religie oficială, sub regele Tirides, botezat de Sf. Grigore Luminătorul (serbat la 30 septembrie, după calendarul ortodox).

– În anul 401 este adoptat alfabetul național elaborat de Sf. Mesrop și Sf. Sahag.

– Armenia a fost călcată de invadatorii în repetate rînduri: perși, romani, arabi, selgiucizi, turci otomani (acum 8 secole), bizantini etc. etc.

– În aceste condiții, s-a dezvoltat, în perioadele de liniște, o literatură epică, lirică, istorică, filozofică, matematica, arta miniaturii, o arhitectură originală, care a pătuns cu influențele sale pînă în Europa.

– Astăzi, din credința ei în propriul destin, Republica Armenia încearcă să-și reia drumul său milenar, de la care nu s-a abătut niciodată.

Arpiar SAHAGHIAN

Henry Morgenthau s-a născut la Mannheim, în Germania, în 1856, fiind al nouălea dintre cei treisprezece copii ai familiei sale, care s-a stabilit în Statele Unite în 1865. Profund ambițios și plin de inițiativă, a absolvit dreptul la Universitatea Columbia, și-a deschis propria firmă de avocatură la 23 de ani și a făcut avere, mai ales prin intermediul afacerilor imobiliare. S-a americanizat rapid și a depus eforturi mari pentru a-i ajuta pe săracii newyorkezi. Fidel originilor sale,

Mărturiile unui ambasador...

a sprijinit așezămintele evreiești și a fost fondator al Sinagogii Libere. Ca american, s-a preocupat de toți co-naționali săi și de toate bisericile, vizitând multe dintre acestea și asistând la slujbele lor. S-a implicat în constituirea Ligii Națiunilor și a Crucii Roșii Internaționale și în politica Partidului Democrat, dovedindu-se un factor activ în alegerea Președinților Woodrow Wilson și Franklin D. Roosevelt.

Numit ambasador în Turcia în 1913, și-a propus să dea o nouă greutate funcției sale și a pornit imediat la stabilirea de contacte directe cu cei pe care fusese chemat să-i slujească. A vizitat familia de armeni, greci și turci; i-a ascultat pe toți și a pus întrebări; și-a făcut o mulțime de prietenii printre misionarii care alimentau neconținut cu informații Ambasada americană de la Constantinopol. Toate acestea s-au dovedit neprețuite atunci când s-a constituit dosarul genocidului armenilor din Turcia.

Ambasadorul Henry Morgenthau nu s-a mulțumit să expedieze la Washington rapoartele periodice la care îl obliga funcția sa, ci a făcut mult mai mult. S-a ridicat împotriva tiraniei lui Talaat și a Kaiserului. A chemat la acțiune conducerea Departamentului de Stat. Aproape de unul singur, acest bărbat zvelt și cu ochi albaștri a reușit să stîrnească interesul întregii națiuni

americane față de calvarul armenilor muritori de foame, pînă cînd ajutorul s-a concretizat în programul pentru Ajutorarea Orientului Apropiat (*Near East Relief*) și în activitatea altor agenții: orfanii care au supraviețuit au fost cazați în cămine; alții au fost adunați din peșteri, păduri și multe alte ascunzișuri; cei înfometati au fost hrăniți, iar cei bolnavi, îngrijiți.

După război, Henry Morgenthau a făcut parte din Comisia Harbord, care urmărea să instituie un protectorat american în Armenia. Mai tîrziu, cînd Turcia a deportat cu forța 1.250.000 de greci, s-a dovedit un instrument-cheie al proiectului-mamut de reasezare a deportaților. „Turcia nu este reformabilă, este cea mai revoltătoare tiranie pe care a cunoscut-o pînă acum omenirea” – scria el în *New York Times* (noiembrie 1919).

Fostul ambasador a fost decorat cu Ordinul Sfîntului Mîntuitor, al Greciei și a primit titlurile de Mare Ofițer al Ordinului Legiunii de Onoare a Republicii Franceze și de Cavalier Onorific al Marii Cruci a Ordinului Imperiului Britanic.

Henry Morgenthau a murit la 90 de ani, la reședința sa din New York.

Un mare om – cu atît mai mare, cu cît s-a ridicat în apărarea unor minorități creștine persecutate.

Fragmente din cartea *Henry Morgenthau – Ambasador la Constantinopol*, Editura Ararat (2000), traducere după *Ambassador Morgenthau's Story*.

Uciderea unei națiuni

[...] Guvernul de la Constantinopol și-a anunțat intenția de a-i aduna la un loc pe cei două milioane și ceva de armeni și de a-i strămuta către acele pustietăți neprimitoare. Presupunînd că deportarea ar fi fost pregătită și organizată cu bună credință, și tot ar fi reprezentat culmea cruzimii și a nedreptății. Dar adevărul este că turcii nu aveau nici cea mai mică intenție de a-i reorganiza pe armeni pe noul teritoriu. Știu prea bine că marea majoritate nu ar fi ajuns niciodată la destinație, iar aceia care ar fi ajuns ori ar fi murit de sete sau de foame, ori ar fi fost cășapiți de triburile musulmane sălbatice din deșert. Scopul real, deși nedeclarat, al deportării era jaful și distrugerea, adică un masacru de un fel mai aparte. Ordonînd deportările, autoritățile turcești au semnat, de fapt, condamnarea la moarte a unei întregi națiuni, lucru de care erau perfect conștienți și nu-și mai băteau capul să-l ascundă – nici măcar în discuțiile cu mine.

În tot cursul primăverii și al verii anului 1915, au avut loc deportări. Dintre marile orașe, Constantinopolul, Smirna și Alep au fost cruțate; în rest, practic oriunde trăia fie și o singură familie de armeni, locul respectiv devenea scena unei asemenea tragedii înfiorătoare. Nu știu dacă a existat un singur armean exceptat de la deportare, indiferent de educația, de starea lui materială sau de categoria socială din care făcea parte. În unele sate, au fost instalate pancarte prin care întreaga populație armenescă era convocată să se prezinte din proprie inițiativă în cutare loc public, la cutare dată – de obicei termenul era de una-două zile; în alte localități, crainicul satului patrula pe străzi, răspîndind convocarea verbal. Mai era, însă, și o a treia situație, și anume aceea în care nu li se dădea armenilor nici un fel de preaviz. Cîte o familie de armeni se trezea cu jandarmii la poartă, care le cereau tuturor celor din gospodărie să-i urmeze. Femeile erau luate de la muncile casnice și nici măcar nu li se dădea voie să-și schimbe hainele. Poliția cădea asupra lor așa cum erupția Vezuviului a căzut asupra pompeienilor: femei scoase din cadă, copii smulși din pat, pîine

lăsată pe jumătate coaptă în cuptor, masa de prînz întreruptă înainte de felul doi, alți copii luați din clase, care-și părăseau manualele deschise la lecția de zi, bărbați obligați să-și lase plugurile de izbeliște pe cîmp sau vitele pascănd pe dealuri. Pînă și femeile care tocmai născuseră erau date jos din patul de lăuzie, cu bebelușii adormiți în brațe, și puse să se alăture convoiului lovit de o panică oarbă. Lucrurile pe care le puteau înșfăca în grabă – un șal, o pătură, cîte ceva de hrană –, atît li se dădea voie să ia din tot avutul lor. La întrebarea lor obsesivă: „Bine, dar unde mergem?”, jandarmii le răspundeau ca un leitmotiv: „Spre interior”. [...]

Afirmația Guvernului otoman, că ar fi avut măcar o clipă intenția de a-i deporta pe armeni către „o nouă zonă de reședință”, este o pură prostie. Tratatamentul rezervat convoaielor demonstrează clar că adevăratul scop al lui Enver și Talaat a fost exterminarea armenilor. Cîți dintre cei exilați către sud, care au călătorit în asemenea condiții revoltătoare, au ajuns la destinație? Experiențele prin care a trecut un singur asemenea convoi ilustrează cum nu se poate mai bine trecerea de la presupusul plan de deportare la cel de anihilare. Detaliile mi-au fost furnizate direct de către consulul american de la Alep și se află, în prezent, în arhiva Departamentului de Stat de la Washington.

În ziua de 1 iunie, un convoi de circa trei mii de armeni, majoritatea femei, fete tinere și copii mici, a plecat din Harput. Așa cum devenise deja un obicei, oficialitățile le-au alăturat o escortă de șaptezeci de jandarmi, comandați de un bei turc. Așa cum iarăși devenise o obișnuință, jandarmii s-au dovedit, în cele din urmă, a fi nu apărătorii, ci agresorii și călăii convoiului respectiv. Abia porniseră la drum, și comandantul jandarmilor a colectat 400 de lire turcești de la membrii convoiului, sub pretextul că avea să-i păstreze el în siguranță pînă la sosirea la Malatia. Îndată ce i-a jefuit pe exilați de singurul lor mijloc de a-și procura hrană, beiful a fugit, lăsîndu-i pe toți la bunul plac al jandarmilor.

Pe tot parcursul marșului către Ras-ul-Ain, prima etapă pe drumul Bagdadului, existența acestor călători nenorociți a fost încercată de un lung șir de orori. Jandarmii

au trimis iscoade în recunoaștere, care să anunțe triburile semi-nomade din munți despre sosirea cîtorva mii de femei și fete tinere armenice. Arabii și kurzii și-au ales fete pe care le-au luat cu ei; oamenii de la munte au năvălit peste convoi în repetate rînduri, violînd și omorînd în dreapta și în stînga printre femeile rămase, jandarmii înșiși luînd parte la orgii. Unul cîte unul, cei cîțiva bărbați prezenți în convoi au fost uciși. [...] Acest convoi plecat de la Harput a făcut joncțiunea cu altul, pornit de la Sivas, însumînd optsprezece mii de suflete. [...] Dintre mărșălătorii, cei care se dovedeau prea bătrîni, prea bolnavi sau infirmi, și nu puteau ține pasul cu ceilalți, erau omorîți pe loc. Ori de cîte ori treceau print-un sat turcesc, toți vagabonzii locali erau invitați să-și aleagă dintre fetele armenice. La trecerea peste Eufrat, întregul convoi, din ce în ce mai subțiat, a putut vedea cum pe apele fluviului pluteau cadavrele a vreo două sute de bărbați. [...] Din cele două convoaie reunite care însumaseră 18.000 de suflete, doar 150 de femei și copii au ajuns la destinație. Dintre ceilalți, cîteva zeci de fete, cele mai frumoase, rămăseseră prizoniere la kurzi sau la turci; restul muriseră pe drum.

Singurul motiv pentru care mi-am propus să povestesc asemenea fapte cumplite este acela că, în lipsa detaliilor, opinia publică anglofonă nu-și poate face o imagine corectă despre adevărata față a Turciei. Chiar și așa, nu voi dezvălui întîmplările cele mai odioase, pentru că o relatare completă a orgiilor sadice cărora le-a căzut victimă populația de etnie armeană nu ar putea fi publicată în America. Crime puse la cale de cele mai pervertite și dezlănțuite instincte omenești, persecuții și nedreptăți pe care numai imaginația de cea mai josnică speță le poate inventa – acestea au fost nenorocirile zilnice ale unei populații altminteri devotate. Sînt convins că nu a existat episod mai sinistru decît acesta în întreaga istorie a umanității. Marile masacre și persecuții din trecut păleșe pe lîngă suferințele îndurate de armeni în 1915. [...] De bună seamă că fanatismul religios a fost motivația dominantă în cazul gloatelor de turci și de kurzi care înjunghiau armeni în numele lui Allah. Dar autorii morali ai acestui delir al crimei nu au avut o asemenea motivație – ei erau, practic toți, ateii și aveau tot atîta considerație pentru mahomedanism, cît și pentru creștinism. Nu, singura lor motivație a fost de ordin politic, bine calculată și absolut nemiloasă. [...]

Talaat explică de ce îi „deporțează” pe armeni

[...] Odată [Talaat, Ministrul de Interne otoman] mi-a spus:

– Într-o bună zi, am să vin eu la dumneavoastră, să vă explic în amănunt cum stau lucrurile cu armenii – după care, a adăugat pe turcește și în șoaptă: Dar ziua aia n-o să vină niciodată!

Sau, altă dată:

– La urma urmei, ce vă tot pasă dumneavoastră de armeni? Doar sînteți evreu, nu? Iar ei sînt creștini. Noi, mahomedanii ne-am înțeles întotdeauna armonios cu evreii. Evreii de aici sînt tratați foarte bine. Ce tot aveți, de vă plîngeți? De ce nu ne lăsați să facem ce vrem noi cu creștinii ăștia?

De multe ori am observat că turcii privesc aproape orice chestiune ca pe ceva personal, dar acest nou punct de vedere chiar că m-a lăsat fără replică. Am avut revelația mentalității turcești în ipostaza ei cea mai autoritară. Faptul că, dincolo de orice considerații naționale sau religioase, există noțiuni precum tratamentele umane sau atitudinea civilizată nu părea să le treacă prin minte. Puteau înțelege că un creștin se bate pentru un alt creștin, sau un evreu pentru un alt evreu, dar abstracțiuni precum justetea sau decența nu-și găseau locul în felul lor de a gîndi.

– Am impresia că pierdeți din vedere, i-am răspuns lui Talaat, că eu nu mă aflu aici în calitate de evreu, ci de ambasador al Statelor Unite ale Americii. În țara mea, sînt puțin peste 97 de milioane de creștini și puțin sub trei milioane de evrei. Așa încît, măcar în privința calității mele de ambasador, sînt 97 la sută creștin. Dar nu aici rezidă problema. Eu nu apelez la dumneavoastră în numele nici unei națiuni și nici unei religii, ci pur și simplu ca ființă omenească. Mi-ați spus de atîtea ori că vreți să aduceți Turcia în lumea progresistă de astăzi. Felul în care-i tratați pe armeni n-o să vă ajute cu nimic să vă realizați ambiția asta – din contră, vă aruncă în rîndul popoarelor înapoiate și reacționare.

– Măcar pe americani îi tratăm foarte bine, a zis Talaat. Nu cred că aveți de ce să vă plîngeți.

– Dar pe americani îi scandalizează persecuțiile la care sînt supuși armenii, i-am întors-o eu. Trebuie să vă fundamentați prin-

(continuare în pagina 6)

DEPEȘĂ CONSULARĂ

Consulatul Statelor Unite
Kharput, 24 iulie 1915

Excelenței Sale
Domnul Henry Morgenthau
Ambasador al Statelor Unite
Constantinopol

Domnule ambasador,

Am onoarea să adaug cele ce au urmat rapoartelor mele din 30 iunie și 11 iulie (dosarul nr. 840.1) privind expulzarea armenilor din această regiune sau, pentru a fi mai exact, masacrul general al armenilor.

Orice îndoială ce ar fi putut fi exprimată în rapoartele precedente în ceea ce privește intenția guvernului de a-i expulza pe armeni a dispărut, iar orice speranță care ar fi putut fi exprimată în legătură cu posibilitatea supraviețuirii unora dintre aceștia a dispărut. Nu este un secret faptul că planul prevăzut consta în distrugerea rasei armenesti ca rasă, dar metodele folosite au fost aplicate cu mai mult sînge rece și într-un mod mai barbar, dacă nu mai eficient, decît l-am presupus înainte. Era evident că foarte puțini dintre ei vor supraviețui drumului de aici la Urfa sau oricare alt loc în această perioadă a anului. De fapt, a fost întru-totul inutilă luarea în considerație a greutatea unei asemenea călătorii. Acum pare bine stabilit faptul că toți cei care au plecat de aici au fost împușcați sau uciși într-un alt mod la una sau două zile după plecarea lor. Acest lucru nu a fost comis în întregime de bandele kurde, ci, în cea mai mare parte, de jandarmii care-i însoțeau pe deportații plecați de aici sau de bandele de *çetë* (deținuți) eliberați din închisoare pentru a fi folosiți la masacrarea deportaților armeni.

A fost semnalat în numeroase rînduri, iar în ceea ce mă privește veridicitatea acestor informații nu ridică nici o îndoială, faptul că nici unul dintre bărbații deportați nu a fost cruțat. În același timp, numeroase sînt femeile și copiii care au fost asasinați în mod deliberat. Unele dintre femeile cele mai frumoase au fost trimise să împodobească haremurile unor șefi de trib kurzi și ale unor jandarmi. Unele femei în vîrstă și unii copii au fost lăsați să-și continue drumul în compania jandarmilor, cu certitudinea faptului că cu toții nu vor întîrzia să sucumbe de foame, boli și epuizare.

Nu cred că a existat vreodată în istoria lumii un masacru atît de generalizat și atît de radical ca cel care este perpetuat în acest moment în această regiune, nici că un plan mai oribil și mai diabolic a fost vreodată conceput de mintea omului. Faptul că ordinul dat consista în mod oficial și limpede în a-i deporta pe armenii din aceste vilaiete poate înșela lumea exterioară pentru o vreme; aceasta nu face ca măsura să fie altceva decît un masacru dintre cele

... și ale consulului său

Neutre în primii doi ani ai primului război mondial, la declanșarea ostilităților Statele Unite ale Americii au preluat reprezentarea intereselor engleze, franceze și ruse în Imperiul otoman, precum și reprezentarea intereselor turcești în țările aliate. Aflat în post la Kharput* între mai 1914 și aprilie 1917, consulul american LESLIE AMMERTON DAVIS este trimis acolo de guvernul său pentru a ocroti interesele misunilor americane. Fără să nutrească simpatie față de armeni, Leslie A. Davis este mișcat de ceea ce el numește „aceste teribile crime împotriva umanității“. El este un observator atent al fazelor genocidului, raportînd superiorilor săi de la ambasada din Constantinopol ceea ce vede, ceea ce face și ceea ce intenționează să facă. Prin telegramele și depeșele trimise la Constantinopol, în care descrie în mod amănunțit felul în care a fost organizată și aplicată deportarea armenilor din Kharput, consulul Leslie A. Davis devine un martor cheie al exterminării armenilor din Imperiul otoman. În a doua jumătate a anului 1915, Davis întreprinde ieșiri din oraș și tururi în regiune, unde găsește sate pustiite și mii de cadavre mutilate zăcînd pe cîmpuri și de-a lungul drumurilor.

La revenirea sa în Statele Unite la sfîrșitul anului 1917, la rugămintea lui Wilbur J. Carr, directorul serviciului consular al Departamentului de Stat, Leslie Davis redactează un raport cu privire la activitatea sa la Kharput. Raportul este predat pe 9 februarie 1918, în două exemplare clasate confidențial, unul la Wilbur Carr, altul la Biroul Consular. În 1949, Departamentul de Stat predă Arhivelor Naționale arhivele sale dintre 1910-1929. Elementele neclasate sînt accesibile publicului, dar cele clasate nu pot fi consultate decît cu aprobarea Departamentului de Stat. Raportul Davis este „declasat“ abia în 1969 și este publicat pentru prima oară în 1989.

* Kharput (în armeană Kharpert) - oraș cu circa 30.000 de locuitori, aflat în vilaietul cu același nume. Vilaietul (unitate administrativă în Imperiul otoman) Kharput, unul din cele șase vilaiete cuprinzînd Armenia turcească, număra în 1914 o populație armeană de circa 200.000 de suflete, armenii fiind minoritari față de musulmanii turci și kurzi luați împreună.

mai atroce. Ar fi fost același lucru și dacă i-ar fi lăsat pe toți să moară de foame pe drum. Cei mai mulți dintre ei au fost totuși efectiv asasinați și nu există nici o îndoială că acest lucru a fost executat în virtutea unui ordin al guvernului; așadar, nu se poate pretinde în nici un fel că măsura ar fi altceva decît un masacru generalizat.

Între 12.000 și 15.000 de armeni au fost acum deportați din Mamuret-ul-Aziz și Kharput; au mai rămas poate 1.000 sau 1.500 cu autorizație, prin corupție sau pentru că se ascund. Alți mii de oameni au plecat din satele învecinate. Este probabil că o treime din populația acestei regiuni a plecat. Faptul cel mai remarcabil al situației este confuzia armenilor și absența totală a rezistenței din partea lor. Lăsînd deoparte două sau trei excepții insignifiante, nici unul dintre ei nu a dat nici măcar o singură lovitură. Mi s-a spus că doi sau trei jandarmi au fost uciși în sate, probabil nu mai mult de o jumătate de duzină cu totul. Nu părea posibil ca un asemenea

ordin să fie executat fără să aibă loc mai mult sau mai puțină violență. Ne-am fi putut gîndi că unii ar fi preferat să moară aici, știind ce-i aștepta la cîteva ore după plecare, și aceasta o spuneau mulți dintre ei; dar, odată venit momentul, cu toții au plecat fără să opună cea mai mică rezistență. Bineînțeles, aceasta se datorează în parte lipsei de curaj a armenilor, dar în cea mai mare parte felului abil în care planul a fost executat.

Se pare că totul era pregătit de mai multe luni. Mai întîi, au fost arestate cîteva persoane despre care se pretindea că ar fi implicate într-un complot revoluționar. Au fost găsite cîteva bombe și au fost operate alte arestări. Cei prinși au fost supuși la oribile torturi și forțați astfel să recunoască ceea ce nu era adevărat și să acuze alți oameni total nevinovați. A fost dat ordinul ca toate armele, de toate tipurile, să fie predate autorităților. Oamenii au fost torturați pînă au recunoscut că aveau o pușcă, un revolver sau altceva, cînd de fapt nu aveau

nimic. Pentru a evita așa ceva, erau nevoiți să plătească un preț fabulos unui turc pentru a face rost de indiferent ce fel de armă pe care să o poată preda poliției. A fost făcută promisiunea foarte generoasă că, dacă toată lumea își predă armele, nu va mai fi nici o problemă. Tîrgurile și satele au fost încercuite de jandarmi și aproape toți bărbații arestați. Au fost apoi bătuiți și torturați sistematic, cei mai mulți fără să le fie adusă nici un fel de acuzație. Rezultatul a fost că poliția a reușit să adune un mare număr de arme și cîteva bombe. Probabil că nu vom ști niciodată cîte bombe au fost plasate în mod fraudulos de către poliție și cîte arme au fost obținute de la oameni total nevinovați care au făcut-o doar ca să aibă ce preda. Este totuși sigur că mulți dintre cei ce au fost determinați să predea o armă, de orice fel ar fi fost aceasta, nu participaseră niciodată la vreun complot revoluționar și că împotriva multora dintre cei torturați nici măcar nu a fost folosită ca pretext predarea vreunei arme. În paralel, toți armenii de vază au fost arestați. Autoritățile au susținut cu tărie că toți cei reținuți erau implicați într-un complot împotriva guvernului și că nici unul nu a fost arestat pe nedrept. De vreme ce totul s-a petrecut în secret, este evident imposibil pentru terți să cunoască adevărul asupra acestui gen de declarații și cu atît mai puțin să aducă dovada falsității acestora, dar, în lumina evenimentelor ulterioare, ar trebui multă imaginație ca să fie crezute. Sute de oameni de vază au fost aruncați astfel în închisoare; apoi au fost duși și nu există nici o îndoială că au fost cu toții asasinați la cîteva ore de drum de aici. De asemenea, mii de soldați armeni au fost arestați și duși chipurile pentru a munci la drumuri. Din cîte știu, nu a mai parvenit nici cea mai mică veste despre ei, dar știm că unii dintre ei au fost împușcați. Nu începe îndoială că toți ceilalți au împărțit aceeași soartă.

Apoi, în timp ce practic toți bărbații dispăruseră și toate armele fuseseră predate sau găsite de poliție, a fost făcut anunțul că toți armenii trebuie deportați. O rezistență eficientă la ordinul de deportare era, așadar, imposibilă. Fiecare operațiune fusese atît de abil planificată, încît poliția și jandarmeria au fost în măsură să acționeze fără să se expună nici la cel mai mic risc. Cîteva mii de oameni au putut astfel să facă să dispară între 15 și 20 de mii de armeni din această regiune. Se pare că aceeași metodă a fost urmată și în alte părți ale acestui vilaiet, precum și în alte vilaiete. Este imposibil de spus cîți armeni au fost uciși, dar estimăm că cifra este în jur de un milion.

(continuare în pagina 7)

Convoi de deportați armeni din Kharput

GENOCIDUL ARMEAN ȘI POZIȚIA ȚĂRILOR ANTANTEI ÎN ANII 1915-1916

După cum se știe, în planurile panislamicismului și ale panturcismului, devenite politică de stat în Imperiul Otoman, eliminarea, distrugerea și asimilarea armenilor era una dintre problemele importante și stringente. Se știe, de asemenea, că în „rezolvarea” cu puțin zgomot și cu mare succes a Chestiunii Armene, scăparea de elementul armean, prin aceasta netezindu-se drumul creării „Marelui Turan”, comitetul central al partidului Junilor Turci, aflat la putere, guvernul și forurile locale ale autorității au folosit starea de război. Având un plan amănunțit, pregătit în prealabil, în 1915-1916 s-a îndeplinit exterminarea armenilor occidentali – Marele Genocid Armean. În Armenia Occidentală și în regiunile populate de armeni din Turcia au fost masacrați, dislocați și lichidați pe drumurile deportării sau au fost exterminați în deșerturile Mesopotamiei circa 1,5 milioane de armeni, care alcătuiau o treime din numărul total al poporului armean și două treimi din segmentul său apusean. Dar actele de barbarie nu s-au limitat la atât. Au fost convertiți forțat la mahomedanism aproape 200 de mii de armeni, circa un milion s-au răspândit în lume, au fost prădate și distruse valorile materiale și spirituale ale Armeniei Occidentale. Toate acestea erau urmările directe ale Genocidului...

Guvernul Junilor Turci ascundea cu abilitate în comunicatele oficiale evidența dislocării armenilor, încerca să nu permită, atât prin poștă, cât și prin telegraf, răspândirea vestilor cu privire la exterminarea populației armenice. Chiar și pentru ambasadele și consulatele țărilor neutre era imposibil de transmis vreun material, nu atât din cauza stării de război, cât pentru că toate telegramele și scrisorile, cu mărturia celor contemporani cu evenimentele, înainte de a ajunge la destinație, treceau prin cabinetele lui Talaat și Enver. Iar faptele cunoscute de opinia publică europeană erau negate sau explicate de către guvernul Junilor Turci ca fiind măsuri de reprimare a „manifestărilor revoluționare” ale armenilor

(continuare din pagina 4)

cupiile pe umanism, nu pe discriminare, dacă vreți ca Statele Unite să vadă în dumneavoastră un prieten și un egal. Trebuie să înțelegeți marile schimbări care au loc în rîndurile creștinilor din lumea întreagă: toți au început să lase la o parte diferențele care-i separă și toate facțiunile tind să redevină una singură. Degeaba îi disprețuiau pe misionarii americani, fiindcă în America munca lor religioasă se bucură de tot sprijinul cu putință, ca și instituțiile lor de învățămînt. Americanii nu sînt numai materialişti, nu alcargă întruna numai după bani – sînt și umanitariști și țin ca dreptatea și civilizația să triumfe în toată lumea. Odată și-odată tot se va termina și războiul acesta, și atunci veți avea de-a face cu o situație nouă. Spuneți că, dacă ieșiți victorioși, veți putea sfida o lume întreagă, dar vă înșelați. Veți avea de-a face cu opinia publică de pretutindeni, și mai ales cu cea din Statele Unite. Americanii nu vor uita niciodată aceste masacre. Și nu vor ierta exterminarea la scară națională a creștinilor din Turcia – o vor privi ca pe o crimă cu premeditare și-i vor condamna definitiv pe toți cei cît-de-cît răspunzători de aceste orori. Și nu vă veți putea ascunde în spatele statutului politic pe care îl aveți, pretextînd că ați acționat în calitate de Ministru de Interne, și nu de Talaat. Ați călcat în picioare orice noțiune de justiție, așa cum o înțelegem noi, americanii. [...]

– V-am rugat să veniți astăzi, a început Talaat, ca să vă explic poziția noastră în privința armenilor în general. Reproșurile noastre la adresa armenilor au trei motivații distincte. Mai întîi, faptul că s-au îmbogățit pe seama turcilor; în al doilea rînd, că adoptă o poziție arogantă în relațiile cu noi și

sau ca o dislocare a populației din rațiuni strategice și de asigurare a vieții armenilor.

Cu toate acestea, acțiunea de exterminare nu putea fi ascunsă. În curînd au ajuns în Europa mărturiile de la fața locului ale membrilor unor misiuni diplomatice și clericale ale statelor europene informate, depeșele consulilor și ambasadurilor care lucrau în Imperiul Otoman și în țările care oferiseră azil armenilor pribegi ruinați, depeșe în care, direct sau indirect, se afirma deșertăciunea argumentelor cercurilor guvernamentale turcești despre „manifestările revoluționare ale armenilor” sau despre „îndepărtarea lor din zonele operațiilor militare cu intenția protejării vieții lor”. Din această perspectivă se consideră importante, în special, acele documente, în care se demască, de către aliații Turciei, diplomați din Germania și Austro-Ungaria, adevărata față a politicii guvernului Junilor Turci cu privire la armenii occidentali, de către oameni de stat și militari care erau bine informați cu privire la situația internă din Turcia și, în calitate de reprezentanți ai statului aliat, „nu cosmetizau” dovezile în favoarea armenilor. Deși sursele oficiale demne de încredere confirmau crimele Junilor Turci, cu toate acestea, guvernele Germaniei și Austro-Ungariei, fiind aliatele Turciei, nu erau interesate să împiedice deportarea armenilor sau, cel puțin, să condamne politica Junilor Turci de exterminare a armenilor. Mai mult, în ciuda criticilor opiniei publice mondiale, ele justificau și patronau stilul de acțiune inuman al aliatului, prin care încurajau și mai mult autoritățile turcești.

În condițiile create, din perspectiva condamnării și încetării exterminării armenilor, căpăta o mai mare importanță poziția țărilor Triplei Înțelegeri care aveau relații ostile cu Turcia și cu gruparea germano-austriacă.

Cu scopul de a atrage atenția cercurilor guvernamentale ale marilor puteri asupra deportărilor în masă și asupra masacrării armenilor, încă din 7 aprilie 1915, Kevork

V, Catolicosul tuturor armenilor, se adresase ministrului afacerilor externe al Rusiei, regelui Italiei (neintrate încă în război), și Președintelui SUA, rugîndu-i să-i apere prin toate mijloacele pe creștinii nevinovați care cădeau victime în Armenia, să intervină la Înalta Poartă, cu cererea de încetare a masacrelor. Buzuindu-se pe acel document, S. Sazonov, ministrul afacerilor externe al Rusiei, dăduse instrucțiuni ambasadurilor ruse de la Roma și de la Washington să sprijine, în numele guvernului imperial, rugămintea Catolicosului. Totodată, Rusia îi înștiințase oficial pe aliații săi despre crimele petrecute în Turcia și

propusese să se dea publicității o declarație comună despre „sublinierea răspunderii personale” a membrilor Consiliului de Miniștri al Turciei, precum și a funcționarilor turci implicați direct în masacrarea armenilor. În vreme ce Londra abandona expectativa și formula o poziție oficială, reprezentanții americani, italieni și bulgari din

Constantinopol prezentau protestele guvernelor lor la Înalta Poartă. Iar la 4 mai, Sfîntul Părinte al armenilor se adresa regelui George V, rugîndu-l să dea instrucțiuni reprezentanților diplomați britanici din țările neutre, pentru ca, prin intervenția influentă a guvernelor acelor țări, să se pună capăt „persecutării îngrozitoare a armenilor din Turcia, lăsați pradă fanatismului și furiei turcești”. Însă la Londra se întîrzia, chipurile se îndoiau că, în loc să aibă o influență de atenuare a condamnării masacrelor, puteau, în schimb, să „instige” autoritățile turcești „pentru a fi și mai răzbunătoare” față de creștini. Se pare că, la

Londra, nici nu se spera că o asemenea declarație să devină un factor de înfrînare pentru turci. Aceeași motivație o avea și guvernul francez. Cu toate acestea, țările Antantei erau conștiente de necesitatea condamnării genocidului și a demascării celor ce-l organizau și-l îndeplineau, căci cele petrecute constituiau o crimă împotriva umanității. Aliații aveau în vedere și acea circumstanță că genocidul se comitea în Turcia inamică, iar acțiunea ei inumană era patronată de Germania aliată, cea care dezlănțuise războiul mondial. Este firesc că Marea Britanie, Franța și Rusia trebuiau să folosească informațiile primite de la diferite surse despre acțiunile condamnabile ale dușmanului lor, cu scopul de a mobiliza opinia publică împotriva actelor de nedreptate, cruzime și violență ale statelor inamice. Din această perspectivă, la Londra, se

avea în vedere, în special, necesitatea influențării opiniei publice americane, cu speranța atragerii în război a Statelor Unite, încă neutre. Condamnarea genocidului armenilor mai avea și un alt scop interesat – să nu se piardă sprijinul armenilor în război. Peste 150 de mii de armeni din Rusia luptau în armata rusă și alte mii din Dias-

Mărturiile unui ambasador...

intenționează să pună bazele unui stat separat; în al treilea rînd, că i-au încurajat pe față pe dușmanii noștri – i-au ajutat pe ruși în Caucaz și înfrîngerea suferită de noi li se datorează în mare măsură. De aceea, am ajuns la concluzia irevocabilă de a-i lipsi de orice putere înainte de sfîrșitul acestui război.

La fiecare dintre aceste puncte, aveam nenumărate argumente contra. Cel dintîi reproș, așa cum îl formulase Talaat, nu era altceva decît o recunoaștere a faptului că armenii erau mai inventivi și mai harnici decît turcii mărginiți și leneși. Să elimini competiția în afaceri măcelărînd-o – asta da concepție originală! Acuzăția generală că armenii „conspirau” împotriva Imperiului Otoman și că simpatizau pe față cu dușmanii Turciei nu însemna, dacă o reduceai la elementele ei constitutive, decît că armenii apelau întruna la Puterile europene, ca să-i protejeze împotriva jafurilor, crimei și ultrajelor de tot felul. Așa-numita „chestiune armenescă” era – ca mai toate conflictele de sorginte națională – rezultatul unor secole întregi de rele tratamente și nedreptăți. Pentru aceasta exista o singură soluție, și anume crearea unui sistem de guvernare stabil, în cadrul căruia toți cetățenii să fie tratați egal, iar delictele – toate – să fie pedepsite ca fiind actele unor indivizi, și nu ale unor națiuni întregi. I-am argumentat și răsargumentat Ministrului de Interne în acest sens.

– Degeaba îmi veniți cu argumente, mi-a răspuns Talaat. Am scăpat deja de trei sferturi dintre armeni: la Bitlis, la Van, la Erzerum nu mai este nici picior de armean. Ura dintre turci și armeni s-a adîncit atît de mult, încît trebuie să-i lichidăm. Dacă nu-i

lichidăm, își vor plănui răzburarea.

– Bine, văd că nu vă lăsați influențat de considerente umanitare, am spus eu. Atunci gîndiți-vă măcar la pierderile materiale. Oamenii aștia fac afaceri aici, la dumneavoastră. Multe dintre sectoarele economice dumneavoastră se află în mîinile lor. Sînt plătitori de impozite foarte mari. Ce vă faceți, comercial vorbind, fără ei?

– Nu ne pasă nouă de pierderile comerciale, mi-a răspuns Talaat. Am făcut toate calculele necesare și a reieșit că este vorba de pînă la cinci milioane de lire sterline. Nu ne batem noi capul cu așa ceva. V-am rugat să veniți astăzi aici ca să vă anunț că politica noastră în privința armenilor este bătută în cuie și că nimic nu ne poate convinge s-o schimbăm. Nu mai vrem armeni în Anatolia – nicăieri. Să trăiască în deșert, dacă vor, dar nu aici!

Am mai încercat să-l conving că tratamentul aplicat armenilor îi crea Turciei o imagine dezastruoasă în ochii lumii, un stigmat al infamiei, de care nimeni și nimic nu ar mai fi putut-o spăla vreodată.

– Faceți o mare, mare greșală, i-am spus și am repetat de trei ori acest lucru, ca să fie cît mai apăsător.

– Da, știu că putem face și greșeli..., a răspuns el, apoi, strîngînd din dinți și dînd din cap a obstinatie, mi-a adăugat: ...dar niciodată nu regretăm.

Am discutat de multe ori cu Talaat despre armeni, dar niciodată nu am reușit să-i clintesc hotărîrea nici cu un fir de păr. Se întorcea, de fiecare dată, la cele trei acuzații pe care mi le formulase la întîlnirea menționată. Era foarte receptiv la orice îi

crecam în numele americanilor, ba chiar în numele francezilor și englezilor, dar în privința armenilor mi-a fost imposibil să obțin orice fel de concesie. De fiecare dată, îmi lăsa impresia că nutrea el însuși profunde resentimente, de ordin personal, în legătură cu armenii și că antipatia lui față de armeni creștea pe măsură ce creșteau și suferințele lor. Într-o zi, discutînd despre un anume armean, l-am acuzat pe Talaat că făcea o mare nedreptate considerîndu-l un dușman al turcilor, că în realitate trebuia să vadă în el un prieten, dar el mi-a replicat:

– Nici un armean nu ne mai poate fi prieten acum, după ce le-am făcut ce le-am făcut.

Într-o altă zi, Talaat mi-a adresat cea mai surprinzătoare cerere pe care mi-a fost dat s-o aud vreodată. Două firme de asigurări newyorkeze – *The New York Life Insurance Company* și *The Equitable Life of New York* – făceau de ani de zile afaceri foarte serioase în rîndurile armenilor. Numărul considerabil de asigurări de viață încheiate de acești oameni vorbește de la sine despre cît de înstăriți erau.

– Aș dori, mi-a spus Talaat, să obțineți de la companiile americane care încheie asigurări de viață o listă completă a armenilor deținători de asemenea polițe. La ora asta, practic, toți au murit și nu au lăsat în urmă nici un moștenitor care să încaseze banii. Așa că totul revine statului. Guvernul a rămas singurul beneficiar posibil. Vreți să fiți atît de amabil?

Asta era deja prea mult și mi-a sărit muștarul.

– Să nu așteptați de la mine asemenea listă, i-am spus, după care m-am ridicat și am ieșit.[...]

pora armeană se înrolaseră în armatele britanice și franceze.

Guvernul rus a predat declarația propusă prin intermediul ambasadorilor ruși de la Londra și Paris. Acea aluzie, prezentă în proiectul inițial, cum că aceste crime sînt comise „împotriva creștinismului”, a fost scoasă, la propunerea ambasadorului britanic de la Paris și cu acordul miniștrilor afacerilor externe din Marea Britanie și din Franța. Ei au motivat că nu pot nesocoti sentimentele religioase ale populației creștine care se află sub stăpînire britanică și franceză. În cele din urmă, din inițiativa Rusiei, la 24 mai 1915, guvernele Antantei au condamnat în comun masacrele armenesti printr-o declarație publică. Documentul avea următorul conținut: „În cursul ultimei luni au loc masacre ale armenilor cu sprijinul evident, adeseori chiar direct, al autorităților otomane. La jumătatea lui aprilie au avut loc, cu și mai mare violență, asemenea masacre la Erzerum, Derdjan, Agn, Bitlis, Mus, Sasun, Zeitun și în toată Cilicia. În împrejurimile Vanului au fost masacrați în totalitate locuitorii din sute de sate. Kurzii au asediat cartierul armenesc din orașul Van. Totodată, guvernul turc arestează și supune la presiuni fără precedent populația armeană nevinovată din Constantinopol.

Aceste noi crime, comise de Turcia împotriva umanității și civilizației, obligă guvernele Rusiei, Marii Britanii și Franței să declare public Înaltei Porți, că pun responsabilitatea personală a crimelor comise pe seama tuturor membrilor guvernului turc, precum și pe cea a acelor reprezentanți locali ai guvernului, care au participat la masacre”.

Declarația este specială prin aceea că stabilea obligația comună a guvernelor Antantei de a recunoaște, după război, responsabilitatea guvernului turc și a autorităților locale pentru crimele comise. În document, puterile și-au fundamentat obligația prin expresia „aceste noi crime comise de Turcia”, incluzînd în aceasta nu numai cutremurătoarele întîmplări din 1915, ci și masacrele armenesti din anii 1894-1896, care fuseseră un preludiu al Marelui Genocid Armean. Exterminarea armenilor a fost califi-

cată drept „crimă împotriva umanității și civilizației”. Această definiție a creat un precedent pentru punerea în circulație în dreptul internațional a conceptului de „crimă împotriva umanității și civilizației”.

Timpul trecea, dar declarația puterilor Antantei nu dădea semne că va fi transpusă în realitate. În atmosfera de indiferență care domnea în înaltele cercuri guvernamentale, era privită ca un lucru obișnuit exterminarea unui întreg popor, nu era abordat cu seriozitate faptul că se comitea o crimă împotriva umanității, că în relațiile internaționale, în sfera de rezolvare a problemei naționale, se consolida o nouă metodă inumană – politica de stat a exterminării. În loc să se apropie de problemă din această perspectivă, guvernul britanic a renunțat chiar să și participe la proiectul inițiat de Rusia, în ianuarie 1916, cu intenția de a acorda sprijin material refugiaților din Armenia Occidentală. Conform aceluși proiect comun anglo-franco-rus, ajutorul bănesc, în valoare de 1 milion de franci, colectat în părți egale, urma să se pună la dispoziția patriarhului armenilor din Constantinopol sau a catolicosului din Sis, pentru a fi distribuit armenilor prin intermediul ambasadorului american sau al unor agenți americani. Totodată, sursa banilor urma să fie ținută secretă, pentru a-i feri pe armeni de pericolul unor noi acte de violență ale guvernului turc. Conform opiniei ministerului de finanțe din Marea Britanie, era mai adecvat ca această acțiune să fie asumată de către fundații speciale sau persoane. Iar la ministerul afacerilor externe se considera că, scopul avut în vedere nu era atît de „benefic” pentru interesele britanice, pentru a se fi putut justifica alocarea din bugetul de stat a circa 20 de mii de lire sterline (cotă a contribuției Marii Britanii la ajutorul comun) care să ia drumul spre regiunea Alep-Mosul și, mai departe, spre armenii exilați la Bagdad. După opinia lui Harold Nicholson, funcționar responsabil în minister, „ținta finală a donației trebuia să fie influența așteptată în Statele Unite, iar donația nu ar fi avut valoare dacă s-ar fi păstrat secretul”. Iată de ce declarațiile și rapoartele transmise ziariștilor americani, precum și „Cartea albas-

tră”, care descria actele de sălbăcie turcești, ar fi fost mai utile pentru ministerul afacerilor externe din punctul de vedere al intereselor de stat ale Britaniei, decît participarea secretă la vreun ajutor armenesc.

Renunțarea guvernului britanic presupunea și renunțarea guvernului francez de la acțiunea de acordare a ajutorului bănesc unor segmente ale armenilor occidentali, abia scăpați de Marele Genocid, căci își condiționase participarea la acea misiune umanitară cu cea a părții britanice. Se pare că ministerul afacerilor externe al Rusiei aborda problema cu mai multă seriozitate. Dar și în acest caz, așa cum atestă scrisoarea trimisă ministrului afacerilor externe S. Sazonov la 18 decembrie 1915, ministerul de finanțe nu considera posibil, „în condițiile situației financiare existente”, punerea pe seama trezoreriei a unei cheltuieli nedictate de nevoile de stat, „mai ales că se prevedea transferarea acelei sume într-o țară dușmană, cu scopul de a se acorda ajutor unor supuși ai aceluși stat inamic”. Reiese clar că, în afara marilor puteri, guvernul țarist își apăra propriile interese în Armenia Occidentală, dar nu considera necesară ajutorarea locuitorilor autohtoni ai acesteia, motivînd că ei sînt „supuși ai inamicului”.

În realitate, începînd din toamna anului 1915, aveau loc negocieri între Marea Britanie și Franța, iar din primăvara anului 1916, între acestea și Rusia în jurul împărțirii posesiunilor asiatice ale Turciei, între care și Armenia Occidentală. Acapararea „moștenirii” otomane era unul dintre planurile lor de cucerire și, în momentul respectiv, era mai important și avantajos, decît ajutorarea armenilor aflați în exil.

Cu toate acestea, pentru a condamna politica guvernului turc de exterminare a armenilor și pentru a demasca poziția pro-turcă a Germaniei, sub influența pașilor inițiați de către țările Antantei, au avut loc două evoluții pozitive. Mai întîi, pe la jumătatea lunii iunie 1915, în atitudinea ministerului afacerilor externe al Germaniei, a ambasadei germane din Constantinopol și a consulatelor s-a observat critica politica antiarmene a aliatului turc. Problema este că, după declarația comună a țărilor Antantei, se evidențiasse necesitatea

delimitării de atrocitățile turcești. Aceasta avea o semnificație diplomatică și politică, apărarea prestigiului Germaniei în fața acuzațiilor opiniei publice din țările inamice în legătură cu complicitatea la genocidul armenilor.

Poziția țărilor Antantei în problema genocidului armenilor a contribuit și la precizarea politicii SUA. Mai întîi, publicarea în „New York Times” din 1 decembrie 1915 a poziției președintelui Woodrow Wilson în problema genocidului armenilor, apoi cele două proteste ale ministerului de externe al SUA, adresate guvernului turc, dovedeau că SUA apărau politica țărilor Triplei Înțelegeri în problema genocidului armenilor. Prin aceasta, SUA își manifestau simpatia față de Antantă.

Acestea sînt rezultatele cu care s-a soldat politica comună a țărilor Triplei Înțelegeri în problema genocidului armenilor din anii 1915-1916: Protestele și declarațiile diplomatice, promisiunile și proiectele privind ajutorarea armenilor exilați care, deși erau adaptate intereselor politice ale marilor puteri, erau totuși insuficiente, pentru a opri măcelărirea armenilor.

Politica desfășurată de țările Triplei Înțelegeri în problema genocidului armenilor occidentali dovedește că o crimă îndreptată împotriva umanității nu poate fi prevenită nici de interesele de stat înguste și – nici măcar – în condițiile generale, de interesele de grup ale statelor. Numai prin conștientizarea intereselor general-umane și prin aplicarea consecventă a normelor juridice și politice internaționale, elaborate din această perspectivă, poate fi preîntîmpinată crima sau oprită evoluția ei.

Lilit HOVHANNISIAN

* Studiu apărut în nr. 4 din 2001 al culegerii de lucrări științifice „Probleme ale istoriei și istoriografiei Genocidului Armean”, editată de Muzeul-Institut al Genocidului Armean de pe lîngă Academia Națională de Științe a Republicii Armenia – Erevan.

(continuare din pagina 5)

Un incident care demonstrează soarta rezervată tuturor celor plecați este moartea episcopului sau arhiepiscopului bisericii catolice armenice locale, monseniorul Israelian. Plecarea sa a fost amînată cu una sau două săptămîni pe motiv că drumurile nu erau sigure. Într-un final, acum vreo zece zile, i-a fost acordat un permis de liberă trecere de către valii (guvernatorul vîlaicului - n. red.), care a pretins întotdeauna că are o atitudine foarte amicală față de el. A plecat cu alte patruzeci de persoane, toate beneficiind de permise de liberă trecere. Nici unul dintre aceștia nu a fost niciodată obiectul nici unui fel de bănuială și se credea că autoritățile intenționau să-i facă să călătorească fără riscuri. Li s-a detașat un grup special de jandarmi pentru a-i păzi și părea că fuseseră luate toate măsurile pentru securitatea lor. Li s-au dat șarete. Au plecat de aici în seara zilei de 14 iulie și au ajuns a doua zi la Kazim Khan, la opt sau nouă ore distanță de aici. Acolo au dat peste un mare număr de jandarmi. Li s-a spus că nu pot să-și continue călătoria pe acel drum și că trebuie să plece în direcția opusă. Șaretele au făcut așadar cale întoarsă și au mers înapoi circa o jumătate de oră. Apoi jandarmii le-au legat mîinile și i-au dus la o anumită distanță de drum. Unii aveau asupra lor cărți de rugăciune și au îngenucheat. Jandarmii le-au zburat cărțile din mîna cu lovituri de picior insultîndu-i și, cu excepția a trei persoane, i-au ucis pe loc. Printre ei se afla și domnișoara Marguerite Gamat, o cetățeană franceză despre care am amintit în telegrama mea din 10 decembrie și în depeșa din 31 decembrie trimisă ambasadei. Cele trei persoane cru-

... și ale consulului său

țate erau femei frumoase care au fost trimise să devină neveste musulmane. Una dintre ele a reușit să scape. De la ea dețin informațiile de mai sus. De asemenea, din gura unui supraviețuitor am aflat detaliile masacrării a opt sute de persoane despre care am amintit la pagina 5 a raportului meu din 11 iulie. Se spune acum că numărul exact al victimelor este de 979. Aceste două întîmplări sînt atît de bine stabilite, încît nu cred că poate exista nici cea mai mică îndoială în legătură cu subiectul. Dintre cele 979 de persoane au fost mai mulți supraviețuitori care au vorbit despre aceasta. De asemenea, în ambele cazuri avem mărturiile jandarmilor înșiși.

Un alt incident ce mi-a fost povestit este acela că unii dintre cei care au fost deportați de aici au fost arși de vii într-o peșteră aflată pe drumul spre Diarbekir. Acest lucru mi-a fost povestit de un jandarm care s-a aflat cu ei și care s-a arătat categoric împotriva tratamentului barbar aplicat armenilor.

Uciderea și asasinarea oamenilor, la cîteva ore de la plecarea lor de aici, sînt barbăre și dovedesc că intenția reală a guvernului nu este de a-i exila, ci de a-i ucide pe toți. Cu toate acestea, per ansamblu înclin să cred că, cu cît sînt mai repede lichidați, cu atît mai bine pentru ei. O moarte lentă, dar sigură, după săptămîni sau luni de rătăcire, este mai rea decît orice. După plecarea de aici a convoaielor venind de la Erzerum și Erzincan, cîteva sute dintre cei care erau prea bolnavi sau prea slabi ca să continue drumul cu ceilalți au fost lăsați să moară aici. Tabăra în care

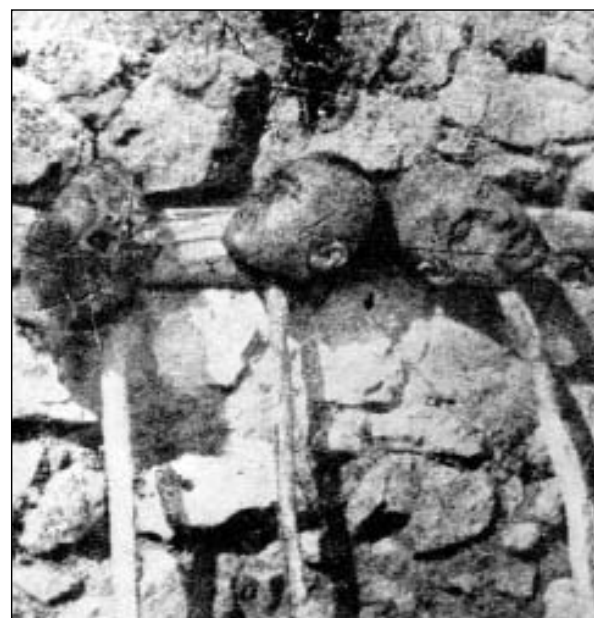
se află aceștia oferă o scenă din *Infernul* lui Dante. Nu ne putem imagina o mizerie mai mare. Era deja cumplit înainte, cînd erau aici cîteva mii de nefericiți într-o stare îngrozitoare, dar acum, cînd au fost abandonati aici doar cei în starea cea mai proastă, spectacolul este de nedescris. Peste tot se află morți și muribunzi. Se văd doi sau trei copii mici plîngînd peste corpurile mamelor lor, trăgînd de hainele cadavrelor, cu părul răvășit și cu privirea fixă; alți copilași sînt goi sau aproape goi, acoperiți de vermină, zăcînd chirciți pe pămînt, morți sau în agonie. Alte femei și copii sînt atît de descărnați, încît profilul lor are exact aspectul unui craniu; un băiețaș, care nu purta decît o zdreanță de cămașă și un singur ciorap deșirat, nu era altceva decît

un schelet; alți copii cu burta umflată zăceau întîniți la soare; foarte rar cîte un bărbat, în cele mai multe cazuri femei și copii, în ultimul grad de mizerie și așteptînd ca moartea să vină să-i elibereze. Cer să le fie date puține alimente acestor oameni, dar cei mai mulți nu mai sînt în stare să mănînce. Morțile sînt numeroase în fiecare zi, iar aceasta va continua pînă ce cu toții vor fi dispăruți. În orice moment acolo se văd cadavre. Sînt lăsate întinse la soare pentru mult timp, încît aerul este infectat cu mirosul lor și al dejecțiilor umane împrăștiat peste tot. Într-un final

sînt aruncate de către jandarmi la grămadă într-o groapă mare săpată chiar în mijlocul cîmpului.

Se văd cadavre pe toate drumurile ducînd în toate direcțiile, nu numai departe de oraș, dar și în împrejurimi. Oamenii venind din satele vecine semnalează că la o oră distanță de aici se găsesc zece sau douăsprezece cadavre zăcînd de-a lungul drumului. Un om care a reușit să ajungă aici venind de la Sivas spune că a văzut pe drum cinci sute de cadavre. Tot ținutul nu este altceva decît un întîns osuar sau, mai exact, un vast abator. [...]

Am onoarea să fiu, Domnule
ambasador,
supusul dumneavoastră servitor,
Leslie A. Davis
consul

NICĂIERI, NIMENI NU A UITAT !

EREVAN

PARIS

NEW YORK

MOSCOVA